

EESTI
TÕULOOMAKASVATUSE
LIIT

KAKSKÜMMEND AASTAT ÜHISTEGELIST TÕUARETUSE ORGANISATSIOONI EESTIS

Koostanud ja toimetanud Olev Saveli
Keeleliselt toimetanud Silvi Seesmaa

© Eesti Tõuloomakasvatuse Liit ja autorid

ISBN 978-9949-9178-2-2

Kujundus ja trükk Paar OÜ

Sisukord

Eesti Tõuloomakasvatuse Liit.....	4
<i>Emeriitprof Olev Saveli</i>	
Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu (ETKÜ)	6
<i>Tanel-Taavi Bulitko</i>	
Eesti holstein.....	7
Eesti punane veisetõug	9
<i>Pm-mag Tõnu Põlluäär</i>	
Lihaveised.....	11
<i>Pm-mag Tõnu Põlluäär</i>	
Eesti Maakarja Kasvatajate Selts (EK Selts)	12
<i>Pm-mag Käde Kalamees</i>	
Eesti Hobusekasvatajate Selts (EHS).....	16
<i>Krista Sepp</i>	
Eesti Linnukasvatajate Selts (ELS).....	22
<i>PhD Matti Piirsalu</i>	
Eesti Lambakasvatajate Selts (ELaS)	24
<i>Pm-mag Külli Vikat</i>	
Eesti Karusloomakasvatajate Aretusühing (EKAÜ).....	28
<i>Pm-knd Liia Taaler</i>	
Eesti Tõusigade Aretusühistu (ETSAÜ)	30
<i>Anne Lilleorg</i>	
Jõudluskontrolli Keskus (JKK).....	32
<i>Kaivo Ilves</i>	
Eesti loomakasvatus.....	34

Eesti Tõuloomakasvatuse Liit

Emeritprof Olev Saveli

ETLLi volikogu koos EPMi juhtkonnaga

(M. Viires)

Nõukogude võim lõpetas tõuseltside tegevuse Teise maailmasõja järel. Asutati riiklikud tõulavad, mis olid üheaegselt tõuaretustöö plaanijad, täideviijad ja kontrollijad.

Ühistegevuse ideid kandsid ühiskondlikel alustel töötavad tõuaretusnõukogud, kuhu kuulusid liikmetena majandite esindajad, tõulavade töötajad ja teadurid. Esimesena taastasid oma seltsi Eesti Maakarja Kasvatajate Selts ja Eesti Linnukasvatajate Selts 1989. aastal. Põllumajanduse aseministri Jüri Kulbini eestvõttel toimus 10. aprillil 1990 koosolek, kus

Olev Saveli esitas Eesti aretusorganisatsiooni projektskeemi, mille põhimõteteks oli

- lahutada riiklik funktsioon täideviivast tegevusest;
- loomaomanikud loovad aretusühingud, mis pakuvad tõuaretusliku teenust;
- jõudluskontroll peaks iseseisvuma, st mitte kuuluma teadusasutuse (ELVI) koosseisu.

Riiklikke funktsioone asus täitma 30. oktoobril 1991 Eesti Vabariiklik

Tõuaretusinspeksioon, mis kuulus põllumajandusministri haldusalasse. Peadirektoriks määrati Agu Kõöp. Seemendusjaamade ja sigade kontrollkatsejaamade eraldamiseks suurmajandite koosseisust moodustati 1. jaanuaril 1992 aretuskeskused. Eesti Lambakasvatajate Selts ja Eesti Hobusekasvatajate Selts taasasutati 1992. a.

1992. a lõpukuudel kutsuti kokku tõuaretusnõukogud, kus loomaomanikest liikmed (talupidajad ja suurmajandite volitatud isikud) asutasid Aretusühistu Eesti Punane Kari, Eesti Mustakirju Karja Aretusühistu ja Eesti Peekoni Tõugu Sigade Aretusühistu, tõuaretusnõukogude tegevus lõpetati. Aretusühistud registreeriti 1993. a alguskuudel. Viimased kaks ühinesid 1998. a Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistuks (ETKÜ). Eesti Suurt Valget Tõugu Sigade Aretusühistu loodi alles 1994. aastal, 1998. a nimetati see Eesti Tõusigade Aretusühistuks (ETSAÜ), kuhu liitusid eesti peekonisigade kasvatajad. 2000. aastal suleti Eesti ainuke seakasvatuse katsejaam.

19. augustil 1993 asutasid seitse tõuloomade aretusorganisatsiooni Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu (ETLL). Seda aastat loetakse taasiseseisvunud Eesti üleriigilise eraõigusliku ja ühistegelise aretussüsteemi algusaastaks. ELVIst eraldati 1993. a jõudluskontrolli andmetöötlosakond ja piimaanalüüside labor ning moodustati nende baasil Jõudluskontrolli Keskus (JKK), mis jätkab ka praegu riikliku ettevõtena.

Taasiseseisvumise järel on meil kasvatatavate karusloomade liigirikkus kahanenud. ETLLi liikmeks astus Assotsiatsioon Eesti Karusnahk 1996. aastal, kuid kiskjaliste karusloomade ettevõtete arv kahanes kiiresti madala konkurentsivõime tõttu. 2000. aastast on ETLLi liikmeks Eesti Karusloomakasvatajate Aretusühing, kes ühendab tšintšiljade ja küülikute kasvatajaid. Paraku pole neil õnnestunud riiklikku tunnustust ega aretustoetust saada.

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistuga ühines 1. jaanuaril 2003. a Aretusühistu Eesti Punane Kari. Samal aastal peatas ETSAÜ oma liikmelisuse ETLLis, koostöö on laabunud juhatuse ja spetsialistidega, nemad võtavad osa ühisüritustest.

Kakskümmend aastat ühistegevust on kinnitanud põhimõtet, et esmalt tuleb põhjalikult diskuteerida funktsioonide üle, mida peab täitma riik ja mida eraõiguslik omaabiorganisatsioon. Eesti loomakasvatajaid teenindavad üleriigiliselt neile kuuluvad eraõiguslikud ühistegelised tõuaretusorganisatsioonid.

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu (ETKÜ)

Tanel-Taavi Bulitko

**2012. aasta parimad aretuskarjaomanikud juunis 2013 ETKÜ volinike
koosolekul** *(Tanel Bulitko)*

ETKÜ on asutatud 1993. aastal. Algselt eesti mustakirju karjaga tegeleva ühistu tegevusvaldkonnad on praeguseks laienenud. Alates 2002. aastast kuuluvad ühistusse eesti punase tõu ja kollektiivliikmena eesti lihavesikasvatajad.

Ühistu peamised tegevusvaldkonnad on tõuraamatute pidamine, tõudokumentide vormistamine ja väljastamine, tõuveiste klassifitseerimine, lihavesiste jõudluskontrolli läbiviimine, kvaliteetse aretusmaterjali tootmine, turustamine, vahendamine, tõuveiste müümise korraldamine nii sise- kui välisturgudele ning seemendustehnikute atesteerimine. Oluline on ka tõuveiste näitustel osalemine ja konkursside korraldamine. Heaks tavaks on kujunenud ühistu liikmetele õppepäevade ja -reiside korraldamine.

Enama kui 200 sugupulli pidamine garanteerib meie karjadele kvaliteetse aretusmaterjali. Alates 2012. aastast käivitati sugupullide pidamiseks vabapidamisega farm, mis on ainulaadne kogu Baltikumis. Ühistu liikmeskonda kuulub koos lihavesikasvatajatega üle 1000 ettevõtte ja talu. Ühistus töötab 51 töötajat. Igas piirkonnas teenindab veisekasva-

tajaid spetsialist, kes aretusvaldkonda puudutavate tegevuste täitmisel loomapidajaid nõustab. Ühistul on olnud viimastel aastatel suur roll tagamaks piimandussektori arengut. Tänapäevaste farmide käivitamine ning täppispidamise juurutamine veisekasvatases on aidanud meie karja geneetilist toodangupotentsiaali realiseerida. Samuti on oluline toetada lihaveisekasvatusektori arengut suurema arvu puhtatõuliste lihaveiste kasvatamisel ning olemasolevate tõulisuse väärtuse suurendamisel. Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu kuulub liikmena maailma ja Euroopa erialaorganisatsioonidesse, kus vahetatakse infot uusimate aretussuundade kohta. Ühistu on tutvustanud Eesti loomakasvatusektorit ka mitmetele kõrgetele väliskülalistele, nii on külastanud ETKÜd Türgi põllumajandusminister kui ka Hiina Rahvavabariigi asepõllumajandusminister. Tihe on ühistu ja teadusasutuste vaheline koostöö. Mitmeid projekte sigimisbioloogia valdkonnas on tehtud ühiselt Eesti Maaülikooliga. Osaletakse ka teadusarenduskeskuste tegevustes nii tervisliku piima biotehnoloogiate kui reproduktiivmeditsiini arendusvaldkondades.

Eesti holstein

Eesti holsteini tõu aretuse alguseks saab pidada 1970. aastate keskpaika, mil eesti mustakirjut karja hakati parandama USA päritolu holsteini pullidega. 1997. aastal nimetati tõug ümber eesti holsteini tõuks. Praegu on holsteinide osakaal Eesti piimatõugude populatsioonis ulatumas 80%-ni. 2013. aasta alguse seisuga oli karjas 71 249 jõudluskontrollialust lehma. Positiivne on olnud piimatoodangu kasv: 2012. aastal tootsid holsteinid 8232 kg piima aastas, keskmine jõudluskontrollialuse karja toodang ületas samuti esmakordselt 8 tonni piiri. Euroopas oli Eesti piimatoodangult lehma kohta 2012. aastal seitsmendal positsioonil. Tänapäevaste holsteini lehmade kehamass on ligikaudu 700 kg ja ristluu kõrgus 150 cm. Lehmad on mahuka kere, hea udara ning hea lüpstavusega, sobivad pidamiseks nii aastaringelt vabapidamisega suurfarmides kui karjatamiseks suveperioodil. Tõug on ka varavalmiv ning esmaspoegimisiga üha lüheneb.

Parimad holsteini lehmad toodavad aastas üle 18 tonni piima: 305 päeva rekordtoodang kuulub Tartu Agro ASi Jacquelinile EE 221153 (18 935 kg). Heaks näiteks tippkarjades olevate holsteini lehmade vastupida-

vusest ning kõrge eani suure toodangu püsimisest on sama lehma muljet avaldav elueatoodang, mis on 135 000 kg, ja iga päevaga suureneb. Eesti holsteini geneetiline potentsiaal on suur, mida iseloomustab ka parimate karjade keskmine toodang – üle 10 tonni piima lehmalt aastas. 2012. aastal toodeti 22 karjas rohkem kui 10 tonni piima. Parimad holsteinid olid Lea Puuril, kelle 21 lehma keskmine toodang oli 12 143 kg, ja Soone Farm OÜ-1, 188 lehmalt 11 456 kg piima.

Holsteini tõugu lehmullikad on olnud aastaid arvestatavaks müügi- allikaks Euroopa Liitu ja ka kolmandatesse riikidesse. Tõug on hea kohanemisvõimega, nii leidub Eestist pärit holsteini tõugu veiseid 14 erinevas riigis. Viimastel aastatel on arvukalt mullikaid müüdud ka Türki ja Maltale. Eesti on ka Euroopa Holsteini ja Punasekirju Holsteini Konföderatsiooni ning Maailma Holsteini Föderatsiooni liige. Iga-aastasel kaunima lehma valimise konkursil „Viss“ hindavad välimikult parimaid holsteine väliskohtunikud.

Rahvusvahelist koostööd tehakse holsteinide aretuses mitmete teiste riikidega. 2013. aastast on Eestis kasutusel esimesed genoomselektiooni järgi hinnatud Saksamaa päritolu noorpullid.

**Eesti holsteini
VISS 2013 Olli
EE10125878,
omanik Tartu Agro AS
(Tanel Bulitko)**

**Aastatel 2007–2013
Eestis enim kasutatud
holsteini aretuspull
Berlingo EHF 6375
(Tanel Bulitko)**

Eesti punane veisetõug

Pm-mag Tõnu Põlluäär

Eesti punase veisetõu aretus algas umbes 150 a tagasi. Suurt mõju tõu kujunemisele on avaldanud taani punane veisetõug. Eesti punase karja kujundamisel on kasutatud vältaval ristamisel parandavate tõugudena angli, põhja-šlesvigi ja taani punast piimakarja. Perioodil 1993–2013 on eesti punase tõu aretuses kasutatud mitmeid aretuskomponente. Tänu ülemaailmsetes organisatsioonides osalemisele ja tipp-pullide kasutamisele on eesti punasest tõust saanud arvestatav piimatõug.

Tabel 1. Eesti punast tõugu lehmade arv ja piimajõudlus aastatel 1993–2012

Näitaja	Aasta			
	1993	2003	2008	2012
Lehmade arv	74 543	26 314	22 357	18 294
Piima kg	3064	5119	6891	7539
Rasva %	4,11	4,44	4,25	4,15
Valku %	3,17	3,39	3,44	3,45
Rasva ja valku kokku, kg	222	400	530	573

Tõu piimatoodangurekord kuulub Kõljala POÜ (Saare maakond) lehmale Miilas EE 8981073, kelle 4. lakt piimajõudlus oli 18 189–2,32–422–3,07–558–980.

Eesti punast tõugu veis on rahulik ja sõbralik. Erilist tähelepanu pööratakse lehmade taastootmistulemustele ja tervise parandamisele. Terve lehm, kes poegib aastas korra, lüpsab stabiilselt, on terve, kaua karjaspüsis ning tiinestub hästi, on väärtus. Aretusprogrammiga on lubatud kasutada järgnevaid tõuge: angler, taani punane, šviits, montbeliard, punasekirju holstein, norra punane, ääršir ja rootsi punasekirju tõug. Nimetatud komponentidest sündinud järglased kannavad Eestis tõu nimetust eesti punane (EPK).

Tabel 2. Taastootmistulemused 2012. a (JKK aastaraamat)

Näitaja	Tulemus
Tiigestumisindeks	1,76
Tiigestumise % esmakordsest seemendusest	56,8
Surnult sünnid (%)	5,7
Kinnispäevi	71
Uuslüpsipäevi	125
Poegimisvahemik	407
Esmapoegimisiga (kuud)	27,5
Keskmine vanus	4a 9k

**EPK tõu rekordilehm
MIILAS EE 8981073
omanik:
Kõljala POÜ
(Tõnu Põlluäär)**

**Aktiivne
lihaisekasvataja,
näitustel osaleja ja
ELVKS juhatuse
liige Jane Mättik
aberdiin-anguse
tõugu pulliga
FANTASTI 95071
(Tanel Bulitko)**

Lihaveised

Pm-mag Tõnu Põlluäär

Lihaveisekasvatuse areneb Eestis jõudsalt. Eesti taasiseseisvumise ajaks 1991. a oli lihaveiste arv umbes 2000, see kahanes kiiresti madalate kokkuostuhindade ja toetuste puudumise tõttu. Uue hoo sai lihaveisekasvatuse 1995. a, mil Leino Vessart ostis Soomest esimesed limusiini tõugu veised, perekond Lotta 1997. a herefordid Taanist ja Vallo Kruusimägi šarolee veised Rootsist. Aretusühistutest oli saada puhtatõuliste lihapullide spermat. 2000. a oli lihaveiseid 1220, neist 424 ammlahma herefordi, aberdiin-anguse, limusiini, šoti mägiveise ja šarolee tõust.

21.06.2000 loodi Eesti Lihaveisekasvatavate Selts, juhatus valiti algul kolmeliikmelisena, nüüd on üheksaliikmeline. 2013. aastal on seltsi liikmeid juba 330. Lihaveiste jõudluskontrolliga alustati 2000. a lõpul, algselt tegi seda Jõudluskontrolli Keskus, alates 2005. a koordineerib jõudluskontrolli Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu.

Regulaarselt kohtutakse Balti riikide lihaveisekasvatavatega, et arutada koostöö- ja arenemisvõimalusi. Lihaveisekasvatavate seltsi algatusel toimuvad seminarid ja õppepäevad-näitused. Kümne aasta jooksul on ilmunud lihaveisekasvatuse edendamiseks erinevaid raamatuid ja trükiseid. Enim lihaveiseid peetakse Saare-, Lääne- ja Raplamaal, vähem Tartu-, Ida-Viru- ja Põlvamaal.

Tabel 1. Lihatõugu veiste arv tõugude viisi

Tõug	1.01.2008	1.01.2013	Tõug	1.01.2008	1.01.2013
Hereford	6239	13090	Belgia sinine	575	1371
Limusiin	6189	10691	Simmental	691	4593
Aberdiin-angus	6623	12503	Kokku	22 702	50 977
Šarolee	816	3179			
Šoti mägiveis	650	2787			
Piemont	344	379			
Hele akviteen	561	2094			

Kaubanduskettidest ja turgudelt on saada erinevaid lihaveiselihast tooteid, mis suurendab ka lihloomade hinda veisekasvatavale. Lihakehade realiseerimiseks on lepingud Rakvere LK ja Vianco OÜga, käivitumas on Baltic Grassland Beef projekt. Realiseeritud lihakehad hinnatakse SEUROP-klassifikatsiooni järgi. Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu koordineerib aretustööd, pullide valikut ja lihaveiste jõudluskontrolli.

Eesti Maakarja Kasvatajate Selts (EK Selts)

Pm-mag Käde Kalamees

Eesti maatõu tõuraamat asutati 1914. a ja selts 20.04.1920. Selts likvideeriti 1947. a. Selle aja jooksul jõuti välja anda tõuraamatu 15 köidet. 14.10.1989. a taastasid seltsi 68 liiget. 2013. aastal on seltsil 172 liiget ja maatõu aretusega tegeleb 233 majapidamist, kellest 93 (2005. a 172) teevad jõudluskontrolli. Eesti maatõu osatähtsus veiste arvus on 0,5%.

Seltsi taastamisest alates on sugulusaretuse vältimiseks kasutatud läänesoome pullide spermat, džörsi tõugu ja rootsi punase nudi tõu kahte pulli. Väikesearvulise tõuna on maatõug kantud 1993. a ohustatud tõuna FAO ülemaailmsesse raamatusse „World Watch List for Domestic Animal Diversity“. Alates 2004. aastast kasutatakse ainult kodumaiseid maatõu pulle. Eesti riik toetab keskkonnatoetuste raames maatõu kasvatajaid kui ohustatud tõugu veiste pidajaid alates 2000. a. Tõufarmidesse (20) on koondunud maatõu paremik. Kahekümnest tõufarmist kuuluvad eliitklassi kaheksa.

Eesti maatõugu lehmade piimajõudlus:

1990 – 566 – 0,2 % – 3430 – 152 – 4,43 – 114 – 3,32 – 266

2000 – 443 – 0,4% – 3936 – 188 – 4,78 – 137 – 3,49 – 325

2005 – 537 – 0,5% – 4524 – 207 – 4,59 – 156 – 3,44 – 363

2010 – 461 – 0,5% – 4850 – 221 – 4,55 – 164 – 3,38 – 385

2012 – 479 – 0,5% – 4551 – 208 – 4,56 – 156 – 3,44 – 364

Tõufarmid 252 – 5182 – 235 – 4,53 – 178 – 3,43 – 413

Eesti maatõu eeliseks on veiste hea tervis ja kerge poegimine, neid pole ohustanud ohtlikud nakkushaigused. Tugevad jalad ja korrapärase sõrad tagavad lehmade pikaelisuse ning nudi pea on vähem ohtlik.

2012. a püstitati kolm uut maatõu piimatoodangurekordit.

Lillik EK 4778646A (sünd 24.05.2003, isa: Poisu EK 219, Massiaru-POÜ, praegune omanik Ants Aaman) lüpsis 2012. a 12 368 kg piima, milles 4,63% rasva ja 3,53% valku, rasva- ja valgutoodang kokku 1009 kg. Liia Sooääre 15-aastaselt Ürdilt EK 588710A (sünd. 26.12.1997, isa: Tõlli EK 180) saadi kümne laktatsiooniga kokku 70 647 kg piima, milles 4,97% rasva, 3,80% valku, rasva- ja valgutoodang kokku 6197 kg. Üle 20-lehmaliste tõufarmide seas püstitas toodangurekordi TÜ Mereranna

PÜ, kus 36 aastalehma lüpsid keskmiselt 7145 kg piima, milles oli 4,27% rasva ja 3,39% valku.

2013. aastal lisandus üle 10 000 kg piima andnud lehmadele kolmandana Lea Puuri Pipi EK 8299833A (sünd 05.02. 2008, isa: Virvak EK 262): 305 päevaga 10 120 kg piima, milles 4,23% rasva ja 3,62% valku. Suurim päevalüpsirekord (50,3 kg) kuulub Sadala Piim OÜ lehmale Aafrika (05.05.2009).

Eesti maatõu kohta saab lisateavet: „Ohustatud tõugude säilitamise aretuslikud abinõud“ (2012), „Eesti maakari: Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi tegevus aastatel 1989–2009 eesti maatõu säilitaja ja arendajana“ (2009); tõumonograafia „Eesti maakarja arengulugu“ (K. Kalamees, 2007). EK seltsi tegevuse ja eesti maatõu kohta saab infot kodulehelt www.maakari.eu

Maatõu Viss 2013 Kalli, omanik Eerika farm OÜ, esitleja Tiia Hallik
(Mihkel Kalamees)

**Saarte maatõu Viss 2013 Nunnu-kari, TÕ Mereranna PÕ, esitleja
Lorette Kald**
(Käde Kalamees)

Liia Sooääre maatõug, 2013 mai, esiplaanil pull Näkmounum EK 318
(Käde Kalamees)

Maatõu Viss 2010,2012 Pipi, omanik Lea Puur, esitleb Birgit Kruise
(Mihkel Kalamees)

Rekordlehm Lillik

(Piret Alfhtan)

Eesti Hobusekasvatajate Selts

Krista Sepp

Parim eesti tõugu noor mära 2013 RELLA II (i. Raksel 725 E), aretaja ja omanik Roomet Vahtras *(Krista Sepp)*

11. detsembril 2012. aastal täitus Eesti Hobusekasvatajate Seltsil (EHS) 20. tegevusaasta. Puurmani mõisas toimunud asutamiskoosolekul osales 27 juriidilist ja 40 füüsilist isikut ning 25 toetajaliiget. Viis aastat hiljem moodustasid eesti, tori ja eesti raskeveohobuse kasvatajad haruseltsid ning põllumajandusreformi tulemusena kuulus valdav enamik hobuseid eraisikutele, seltsi liikmeskonda kuulus 176 füüsilist isikut ning 24 juriidilist isikut. 1999. aastal asutati trakeeni hobuste kasvatajate haruselts ja 2007. aastal lisandus araabia hobuse kasvatajate haruselts. Aastal 2013 on Eesti Hobusekasvatajate Selts suurim, 383 hobusekasvatajat ühendav aretusühing.

Seltsi tegevus hõlmab tori, eesti raskeveo-, eesti tõugu, araabia täisvereliste, trakeeni hobuste tõuraamatu pidamist ning jõudluskontrolli läbiviimist.

Eesti hobuse, eesti raskeveohobuse ja tori hobuse tõule on aretajad koostanud säilitus- ja aretusprogrammid aastateks 2011–2020 ning aretajate õlul on vastutusrikas ülesanne säilitada need ohustatud tõud. Ohustatud tõugude säilitamise eesmärk on tihedalt seotud kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilitamisega.

Eesti hobuste, eesti raskeveohobuste ja tori hobuste tõuraamatuid on peetud enam kui 90 aastat. 2012. aastal pakkusime aretajatele võimalust lugeda paber kandjal väljastatud tõuraamatuid digitaliseeritult. Tõuraamatuid peetakse elektrooniliselt ning arenduse ja andmete säilitamise osas tehakse koostööd Jõudluskontrolli Keskusega. Põllumajanduse Riikliku Informatsiooni Amet (PRIA) arendas välja hobuslaste registri, mis minimaalse arvu andmeväljadega avati 2009 detsembris. 06.02.2012 avas EHS tõuraamatud huvilistele oma kodulehel www.ehs.ee AVATUD TÕURAAMATUD. Hobuse omanikul ja hobusekasvatusest huvitatul on võimalus tutvuda iga hobuse põhiinfoga, põlvnemise ning jõudluskatsete tulemustega. Teave hobuse omaniku kohta avatakse vaid hobuse omaniku soovil. Hobuste omanikel on alates 2010. aastast võimalik vaadata elektroonilises tõuraamatus kõigi oma hobuste andmeid.

Tabel 1. Hobuste arv tõuti

Nr	Tõug	2009	2010	2011	2012	2013
1	Eesti hobune	1896	2076	2084	2197	2323
2	Tori hobune	1370	1376	1383	1393	1378
3	Eesti raskeveohobune	251	250	283	326	333
4	Trakeen	365	366	371	387	383
5	Araabia täisvereline	42	47	52	63	67

Tabel 2. Sündinud varssu

Nr	Tõug	2009	2010	2011	2012
1	Eesti hobune	253	217	204	233
2	Tori hobune	105 (sh 51 TA)	78 (sh 29 TA)	76 (sh 26 TA)	64 (sh 35 TA)
3	Eesti raskeveohobune	42	46	42	32
4	Trakeen	47	22	18	17
5	Araabia täisvereline	7	5	7	6

Tabel 3. Tunnustatud sugutäkid seisuga 01.01.2013

Nr	Tõug	Sugutäkke
1	Eesti hobune	56
2	Tori hobune TA	17
3	TB	13
4	Eesti raskeveohobune	13
5	Trakeen	14

Eesti hobuse arvukus on viimastel aastatel suurenenud. Üheks tugi-sambaks sellele oli kindlasti 2001. aastal tehtud otsus lisada eesti hobune ohustatud tõugude loetellu. Riigi tugi aitas säilitada põlistõu genofondi ning avas mitmeid võimalusi uue põlvkonna hobusekasvatajatele. Eesti hobust kiidetakse kui vähenõudlikku ja vastupidavat hobust, kuid sama hästi võib kiita ka tema mitmekülgset. Poniklassi hobusena sobib eesti hobune lastele esimeseks võistlusratsuks.

Selleks et eesti hobuse väärtuslikud jooned säiliks, võrreldakse neid piirkondlikel jõudluskatsetel ning jagatakse nõuandeid. Kolmel viimasel aastal on kogunenud C. R. Jakobsoni talumuseumisse eesti hobuse

**Eestiraskeveotõugumära Natalja 6275 ER snd 2001, isa Naksur 2137 ER
ema Ragna 6183 ER, aretaja Silvia Keskküla, omanik Viktoria Kaasik
(Krista Sepp)**

päevale, mis mõne aastaga on kujunenud suve oodatuimaks sündmuseks eesti hobuste kasvatajatele ja sõpradele, kohale tullakse Soomestki. Eesti hobuste karikasari takistus- ja koolisõidus toimus neljandat aastat. 2013. aastal algatati eesti hobuse toetuseks motiivatsiooniprogramm „Eesti hobune spordis”.

Tori hobuste arv on püsinud aastate jooksul 1380 hobuse kandis. Varsade saamine on vähenenud ja tõug vajab ühesuunalist tegevust genofondi säilitamiseks, et jääks alles hea ja konkurentsivõimeline tori hobune järgmistele põlvkondadele. 2012. aastal tegi VTA ootamatu otsuse tunnustada tori hobuse universaalsuunale kui tõu ohustatud populatsiooni osale veel teine tõuraamat (kolmas aretussuund). Tõu säilitusprogrammi täitmine sellise aretuspoliitika tingimustes on enam kui raske. Tori hobust on aga läbi aegade kiidetud kui universaalset hobust, kes sobib tööks, ratsaspordiks ja hobihobuseks. 1997. aastal Toris korraldatud Tori Hobuse Päevast on välja kasvanud sarivõistlus kooli- ja takistussõidus „Tori Hobune“. Eesti meistrivõistlustelt ratsaspordis on igal aastal mõned tiitlid tori hobustega võidetud, tänavu ka rakendisportis ja juunioride koolisõidus. Tõu pooldajaid on Soomes, Rootsis ja Austraalias, taas on oma huvi ja austust väljendanud tori hobuse vastu ukrainlased.

Eesti tõugu täkk TERK , snd 2011, isa Tommi 698 E, ema Aet 3891 E aretaja ja omanik Pihla Hobusekasvandus *(Krista Sepp)*

Vaatamata sellele, et eesti raskeveohobuste arv on endiselt väike, lähemas 350-le, on raskeveohobuste kasvatajad panustanud tõu populariseerimisele. Alates 1995. aastast toimub igal suvel eesti raskeveohobuste päev, kus tihti osalevad ka Soomes asutatud tõuühingu liikmed. Raskele tööhobusele leitakse koos uusi kasutusvaldkondi. Sel aastal on laienenud rahvusvaheline koostöö teiste aretusühingutega, hinnatud on eesti raskeveohobuseid Soomes, külastatud on rootsi ardenni hobuste kasvatajaid ning külmavereliste hobuste kasvatajaid Poolas.

Trakeeni hobuse kui ühe vanema aretusajalooga ratsahobuse tõu esindajaid on Eestis veidi alla 400. Trakeeni hobuse aretust mõjutab konkurents hobuste turul ja aretusedu näitavad head tulemused spordis. Käesoleval aastal on Eestis aretatud trakeeni täkk kutsutud Belgiasse noorhobuste maailmameistrivõistlustele, mis näitab Eesti trakeenide potentsiaali takistussõidus.

Araabia täisverelisi hobuseid on Eestis aretatud alates 1970. aastatest. EHSi araabia hobuste kasvatajate haruselts asutati 2007. aastal, kohe organiseeriti ka araabia täisvereliste hobuste tõuraamatu pidamine ja astuti ülemaailmse araabia hobuse kasvatajaid koondava organisatsiooni WAHO liikmeks.

Tõuaretajad võrdlevad oma aretustöös saavutatut traditsiooniliselt igal sügisel näitusel TÕULOOM. Õpitakse kogemustest ning tunnustatakse üheskoos tegijaid.

Parim tori tõugu noor mära 2013, universaalse suuna esindaja ALICE, snd 2011, isa Aachen 13 739 T ema Susanna 23 835 T, aretaja ja omanik Jüri Patune
(Krista Sepp)

**Eesti raskeveo täkk NEFF 2202 ER, snd 2010 isa Naksur 2137 ER
ema Estafeta 6268 ER, aretaja Andres Supp, omanik EHS**

(Krista Sepp)

**Eesti tõugu mära Voore Treia, snd 2010 isa Tommi 698 E ema Anka
3954 E, aretaja OÜ Voore Tallid (esindaja Anu Pärisoo) ja omanik
Moonika Arras**

(Krista Sepp)

Eesti Linnukasvatajate Selts (ELS)

PhD Matti Piirsalu

OÜ Linnu Talu ekspositsioon Ülenurmel

(Alo Tänavots)

Eesti Linnukasvatajate Selts asutati 21. detsembril 1919. a. Esimesel koosolekul otsustati, et seltsi tegevus peab täitma eeskätt praktilisi ülesandeid. 1928. a tehti algust lindude tõuraamatusse võtmisega. 1929. a alustas Kehtna kõrgema majanduskooli juures tegevust kodulinnukasvatuse kontrolljaam. 1939. a rajati linnukasvatussaaduste tootjate ja müügiühistute keskliit Eesti Munaeksport, kes tegeles munade eksportimisega kuni 1949. a.

1966. a alustati Kehtna kontrollkanalas munakanade jõudluskontrolli, mis kestis kuni 2000. a, mil Tõuaretusinspeksioon enam selleks raha ei eraldanud.

ELSi tegevus taastati 1989. a ning 1990 hakati korraldama Põltsamaa linnulaata ja tõulindude näitusi. Veterinaarsetel kaalulustel keelas VTA lindude näituste korraldamise Põltsamaal. Osaletakse aga igal aastal näitusel TÕULOOM Ülenurmel. Praegu on seltsil 30 füüsilist liht- ja auliiget ning seitse tegevliiget. Seltsi tööd juhib 2011. a valitud kolmeliikmeline juhatus, kuhu kuuluvad Matti Piirsalu (juhatuse esimees), Jarno Hermet (aseesimees) ja Andres Veide (juhatuse liige).

Linnukasvatuse toodangunäitajad ESA andmeil.

Näitajad	2008	2012
Munade kogutoodang, mln	147	175
Mune kana kohta	269	276
Mune elaniku kohta, tk	109	135
Linnuliha kogutoodang, tuh t	13,2	16,7

ESA andmetel oli Eesti kodumajapidamistes 2010. a 31. detsembril seisuga ligi 139 000 kodulindu.

1977. a hakati Kaiavere vutifarmis aretama eesti vutitõugu ning eesti muna-lihatüüpi vutitõug tunnustati iseseisvaks tõuks 1987. a. Seltsi eestvedamisel koostati 2012. a eesti vuti järjekordne, kolmas täiustatud aretus-säilitusprogramm ning jõudluskontrolli eeskiri aastateks 2013–2018 (koostajad H. Tikk, V. Tikk, M. Piirsalu), mille kinnitas VTA viieks aastaks 20. detsembril 2012. a otsusega nr 510. Praegu rakendatakse eesti vuttide individuaalset jõudluskontrolli ja aretus-säilitusprogrammi FIE Eha Treieri eesti vuti aretusfarmis ja Järveotsa Vutifarm OÜs. 2011. a lõpus oli FIE Eha Treieri farmis 1100 munejat eesti tõugu vutti ja 240 isasvutti, Järveotsa Vutifarm OÜs 6400 eesti tõugu emasvutti ja 860 isasvutti. Eesti vuti puhtatõulisi linde oli kahes farmis kokku 8600 emasvutti ja 1100 isasvutti.

Jõulise arengu lihakanade kasvatamisel on teinud AS Tallegg, kus viie viimase aasta jooksul on käiku antud neli krossi Ross lihalindude paljundusfarmi. Farmid on korralikud ning vastavad tänapäeva nõuetele.

Huvitavaks suunaks on kujunenud eksootiliste lindude (jaanalinnud, emud, nandud ja paabulindude) kasvatamine.

Koostöös naaberriikide linnukasvatajatega hakati 1993. a korraldama Balti riikide ja Soome teaduskonverentse – 2013. a toimus see juba XX korda 6.–7. juunini Helsingis.

Haruosakonnana tehakse koostööd Ülemaailmse Linnukasvatuse Teadusliku Assotsiooni (WPSA) ja WPSA Euroopa Föderatsiooniga. ELS on Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliidu ja Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu liige.

Igal aastal hindab selts linnufarme: 2012. a parim linnulihatootja oli AS Tallegg, parim munatootja OÜ Sanlind, parim aretusfarm Eha Treieri eesti vuti aretusfarm, parim tõulinnukasvatuse farm vutikasvatuse alal Järveotsa Vutikasvatus OÜ ja parim paljundusfarm AS Tallegg lihakanade krossi Ross 308 paljundusfarm.

AS Tallegg Hy Lyne munakanad
(*Eve Samuli*)

Eesti vutid
(*Harald Tikk*)

Eesti Lambakasvatajate Selts (ELaS)

Pm-mag Kiilli Vikat

Lammaste ja kitsede paremik

(U. Sellis)

Eesti Lambakasvatajate Selts on asutatud Tallinnas 1928. a ja taasloodud Tartus 1990. a. Lambakasvatajate selts on ainus tunnustatud lammaste aretusorganisatsioon Eestis, mis ühendab lamba- ja kitsekasvatuse arendamisest huvitatud isikuid ja ühendusi. Seltsi eesmärk on liikmete toetamine nende tegevuses, lammaste tõuaretuse koordineerimine, jõudluskontrolli läbiviimine ning tõuraamatu pidamine, koolituste (sh õppereiside) korraldamine, erialase info haldamine ja jagamine. Seltsil on 211 liiget, lammaste aretusena tegeleb neist 30–40 lambakasvatajat.

Eestis on tunnustatud eesti tumedapealine (ET) ja eesti valgepealine (EV) lambatõug, seega peetakse kahte tõuraamatut. Tõuaretuse põhisuunad on lihajõudluse suurendamine, viljakate ja heade emaomadustega uttede ning lihatõugu jäärade ja varavalmivate lammaste kasvatamine. Eesti lambatõugude aretusprogrammi alusel kasutatakse aretusmeetodina puhasaretust ja kohalike lambatõugude ristamist sobivate parandajatõugudega. ET ja EV lambatõugude aretustöö algas juba 1926. a, kui maalambaid ristati põhiliselt šropširi või ševioti tõugu lammastega. Tõhusa aretustöö tulemusena tunnustati 1958. a kaks lambatõugu. Mõlemale tõule on kinnitatud parandajatõud: ET – suffolk, oksforddaun ja saksa mustapealine; EV – dala, dorset ja teksel.

Jõudluskontrolli tulemused 2012. aastal

Näitaja	ET	EV
Karjade arv	16	15
Keskmine karja suurus	75	73
Uttede arv	1121	1095
Kehamass 100 p vanuses kg	24,5	24,8
Tallesid poeginud ute kohta	1,59	1,7
Ööpäevane massi-iive g	218	207
Lihassilm mm	19,82	21,9
Rasv min/max	0,14/0,28	0,27/0,47

Jõudluskontrollikarjade hulgast on kinnitatud 12 aretuskarja: ET – Lilien Veske, Lenne Kaivo, Leonid Kirss, Vahur Agar, Väino Veersalu ja Janika Mirka; EV – Ell Sellis, Liidia Kängsepp, Aavo Arm, Urmas Aava, Rehekivi OÜ ja Tsuru Talu OÜ.

Pikaajalise rahvaselektiooni tulemusena on loodud piimatüüpi eesti kohalik sarviline mitme värvusega kitse-populatsioon. Piimajõudluse suurendamiseks on kasutatud norra, saksa ja rootsi tõugu kitsi.

**Saane sikk, omanik Vaike talu
Pärnumaa**

(Vambola Bakhoff)

**Tüüringi kits, omanik
Andri-Peedo Talu, Võrumaa**

(Ain Pajo)

ET utt, omanik Suur-Närska talu Viljandimaa

(Küllli Vikat)

EV utt, omanik Tsura talu OÜ Valgamaa

(Küllli Vikat)

ET jäär, omanik Suur-Närska talu Viljandimaa

(Küllli Vikat)

Ev jäär, omanik Tsura Talu OÜ Valgamaa

(Küllli Vikat)

Eesti Karusloomakasvatajate Aretusühing

Pm-knd Liia Taaler

Ühingu liikmed üldkoosolekul 2013. a

(Liia Taaler)

Eestis hakati karusloomi puuris pidama 1925. a, mil Norrast imporditi esimesed hõberebased. Sinirebaseid, minke ja nutriaid hakati kasvatama 1936. a, peetud on ka puurituhkrut, kährikut ja pesukaru. 1991. a oli põhikarjas 11 101 hõbe-, 16 871 sinirebast ja 67 103 minki. 2000. aastaks vähenes karusnahkade tootmine tunduvalt. 2012. a lõpul oli Eestis kokku 52 639 hõbe- ja sinirebast, minki, tšintšiljat jt karusloomi.

Aastatel 2006–2012 müüdud hõbe- ja sinirebaste, minkide, tšintšiljade jt karusloomade nahkade arv jääb alla 137 000, mis moodustab 1982. a toodangust vaid 40%. Rebase- ja mingikasvatus on säilinud Baltimaade suurimas karusloomafarmis AS Balti Karusnahk. Tšintšiljasid ja küülikuid kasvatatakse väikeettevõtetes. Tšintšiljade kasvatamine hoogustus 1990. aastate alguses ja nende nahku on edukalt müüdud Kopenhaageni oksjonikeskuses, saavutades maksimumi 2010. a, mil müüdi 7560 nahka, alates 2011. a on müük aga vähenenud.

2002. aastal alustas tegevust MTÜ Eesti Karusloomakasvatajate Aretusühing, koondades loomakasvatajaid, kes on huvitatud eelkõige aretustöö edendamisest. Ühingusse kuuluvates tšintšiljafarmides on keskmiselt 50 ja küülikufarmides 20 põhikarja looma. Tšintšiljafarmid teevad aretustööd standardtüüpi tšintšiljadega, küülikufarmides on valdavaks liha-nahatüüpi küülikutõud. Eestis kasvatatakse umbes 40 küülikutõugu, lisaks kääbustõud. Nahaküülikukasvatus oli populaarne 1990. a alguses, mil reksküülikunahad olid maailmaturul nõutud. Praegu on laienemas villaküülikute kasvatamine ja küülikuvillast tehtud lõnga kasutamine käsitöös. Pargitud küülikunahku kasutavad kohalikud käsitöömeistrid ja köösnerid.

Regulaarselt korraldatud näitused ja õppepäevad on abiks kõikidele karusloomakasvatajatele. EKAÜ kuulub Euroopa Karusloomakasvatajate Assotsiatsiooni, esindades karusloomakasvatajate huve.

Standardtšintšilja
(Annamari Kiviharju)

Valge angooraküülik.
(Airi Poll)

Eesti Tõusigade Aretusühistu

Anne Lilleorg

Eesti Tõusigade Aretusühistu ühendab Eesti seakasvatajaid ning tegutseb selle nime all alates 1998. aastast. Aretusühistu liikmete farmides kasvatatakse eesti maatõugu (L) ja eesti suurt valget tõugu (Y) sigu ristandaretusemiste (LY või YL) saamiseks. Ristandemised seemendatakse ühistu seemendusjaamast pärit pjeträäni (P) ja djuroki (D) ning ristandkultide DL ja DP spermaga. See on sealihatootmise skeem Eestis.

ETSAÜ eesmärgiks on aretada ja müüa väärtuslikku tõumaterjali, et tagada sigade jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse suurenemine ning seakasvatuse majanduslik tasuvus. Aretusühistu põhitegevus on seakasvatusalase töö korraldamine Eestis:

- sigade karjatesti tegemine farmis, viljakuse, liha- ja nuumajõudluse algandmete kogumine;
- tõuraamatu ja aretusregistri pidamine;
- tõumaterjali impordi, ekspordi organiseerimine ja põlvnemistunnistuste väljaandmine;
- seemendusjaama kultide ostmise;
- lihajõudlusnäitajate ja liha kvaliteedi hindamine aretusühistu liikmete tapapunktides ja lihakombinaatides;
- sigade söötmis-, pidamis- ja aretuslaste konsultatsioonide pakkumine;
- info- ja õppepäevade korraldamine.

Viimastel aastatel on ühistu arendanud oma seemendusjaama Tartumaal Vasulas:

- ehitatud on 80 kuldikohaga seemendusjaam suletud territooriumil
- laboratoorium on varustatud tänapäevaste spermakvaliteedi hindamiseks vajalike seadmetega (Spermvision);
- kuldikarja on täiendatud djuroki tõugu kultidega Kanadast ja Norra aretusfirmadest;
- ehitatud on karantiinilaut;
- soetatud on spetsiaalne järelhaagis kultide transpordiks;
- kujundatud on spermaveoringid klientide paremaks teenindamiseks.

Seemendusjaam ekspordib spermat. Ühistu organiseerib farmitöötajate väljaõppereise eesrindlike Taani seakasvatajate juurde ja korraldab seakasvatajate ühisüritusi.

Eesti suur valge tõug
(Alo Tänavots)

Eesti maatõug
(Alo Tänavots)

ETSAÜ seemendusjaam Vasulas
(Raivo Laanemaa)

Kanada djurok
(Alliance Genetics Canada)

Pjeträän
(Alo Tänavots)

Jõudluskontrolli Keskus

Kaivo Ilves

20 aastat Jõudluskontrolli Keskust – tööpere juunis 2013

(Andres Jalak)

Jõudluskontrolli Keskus on põllumajandusministeeriumi valitsemis-
alasse kuuluv riigiasutus, mis loodi 1. juunil 1993. aastal Eesti Loomakas-
vatuse ja Veterinaaria Instituudi andmetötluse osakonna ja piimalabori
baasil. Esialgu kandis asutus nime Eesti Vabariigi Tõuaretusinspektsiooni

Jõudluskontrolli Keskus, kuid aastate jooksul on kantud ka Põllu-
majanduse Registrate ja Informatsiooni Keskuse (1998–2001) nime ning
lisaks põhiülesandele, jõudluskontrolli läbiviimine, on asutusel olnud ka
teisi ülesandeid – esimeste otsetoetuste administreerimine, põllumajan-
dusega seotud registrate pidamine ning koostöös põllumajandusminis-
teeriumiga SAPARD-programmi ettevalmistamine.

Ajavahemikul 1994–1998 moderniseeriti kogu keskuse süsteem –
loodi väliteenistuse osakond, alustati veiste märgistamisüsteemi ja
registri ülesehitamist, uuendati piimalabor ning andmetötlus – see kõik
on aluseks praegu pakutavale teenusele.

Käesoleva sajandi algusest on Jõudluskontrolli Keskuses arendatud

tarkvarasid nii piima- ja lihaveisekasvatajatele kui ka sea-, lamba- ja hobusekasvatajatele oma karja majandamiseks ning tõuaretustöö läbiviimiseks.

Lisaks piimaveistele hinnatakse Jõudluskontrolli Keskuses ka sigade, lammaste ja lihaveiste geneetilist väärtust. Piimalabori arendamine ja järjekindel kvaliteedi tähtsustamine võimaldas 1999. aastal akrediteerida piimalabor kui piimaanalüüsise katselabor. Kui loomaomanikud said oma jõudluskontrolli andmeid vaadata Internetis juba 1998. aastal, siis 2003. aastast kasutavad paljud loomaomanikud e-teenuseid andmete edastamiseks Jõudluskontrolli Keskuse andmebaasi. Seeläbi on jõudluskontrolli teenus muutunud kiiremaks ja täpsemaks ning kokkuvõttes on teenus ja töötulemused muutunud kvaliteetsemaks.

Piimalabor tegutseb ka volitatud laborina toorpiima koostise ning kvaliteedi näitajate analüüsimiseks. Lisaks tavalistele piimaanalüüsisele on võimalik määrata piimalaboris ka enam levinud mastiiditekitajaid (teenus Mastiit 16). Viimastel aastatel pakutakse teenust veterinaaridele, kes saavad JKK andmebaasis registreerida ja säilitada piimaveiste haigusi ja kasutatud raviskeeme.

Kahekümne aastaga on muutunud märgatavalt rahvusvaheline suhtlus. Jõudluskontrolli Keskuse liitumine rahvusvaheliste organisatsioonidega ICAR (Rahvusvaheline Jõudluskontrolli Komitee) ja INTERBULL (rahvusvaheline pullide hindamise süsteem) 1995. aastal võimaldas tutvuda teiste riikide kogemustega ning viia kogu süsteem kooskõlla rahvusvaheliste reeglitega. 2006. aastal omistati Jõudluskontrolli Keskusele rahvusvaheline kvaliteedimärk *ICAR Special Stamp*, mis nüüd kannab nime *ICAR Ceritfi cate of Quality*, viimati tunnistati vastavust rahvusvahelistelereeglitele 2013. aastal. Eesti süsteemi tublidust näitab ka see, et Jõudluskontrolli Keskuse töötajad on osalenud teiste riikide süsteemide auditeerimises ning võtavad osa rahvusvaheliste töögruppide tööst.

	www.jkkeskus.ee
Kõrvamärkide müük	Tel 738 7762
Raamatupidamine	Tel 738 7704
Laboratoorium	Tel 738 7726 Faks 738 7724
 Jõudluskontrolli Keskus Estonian Animal Recording Centre	Kreutzwaldi 48A Tartu 50094 Estonia
keskus@jkkeskus.ee	Tel 738 7700 Faks 738 7702

EESTI LOOMAKASVATUS

LOOMADE ARV (tuhandetes)

Näitaja/aasta	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Veiseid	249,5	244,8	240,5	237,9	234,7	236,3	238,3	246,0
sh lehmi	112,8	108,4	103,0	100,4	96,7	96,5	96,2	96,8
Sigu	346,5	345,8	379,0	364,9	365,1	371,7	365,7	375,1
Lambaid ja kitsi	52,4	66,0	76,4	81,8	80,4	82,7	88,2	81,4
Linde	1878,7	1638,7	1477,6	1757,3	1792,2	2046,4	2032,9	2170,9

PIIMATOODANG

Näitaja/aasta	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kogutoodang t	670 427	691 966	692 416	694 203	671 031	675 970	692 987	721 246
Lehma kohta kg	5886	6285	6484	6781	6838	7021	7168	7526

LIHATOODANG TAPAMASSIS (tuh tonni)

Näitaja/aasta	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liha kogutoodang	67,1	69,4	70,5	74,6	76,0	75,4	80,6	78,4
sh sealiha	39,5	41,6	42,9	46,2	46,1	45,8	50,2	48,8
veiseliha	13,4	14,8	15,4	14,3	14,2	12,9	12,2	12,3
linnuliha	13,8	12,5	11,5	13,2	14,9	16,0	17,5	16,5
lamba ja kitseliha	0,3	0,5	0,6	0,9	0,8	0,7	0,6	0,7

MUNATOODANG

Näitaja/aasta	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kogutoodang 10 ⁶ tk	209,0	183,0	157,6	146,5	173,3	181,9	183,8	179,5
Kana kohta tk	288	287	245	290	281	283	288	279

EESTI TÕULOOMAKASVATAJATE ÜHISTU (ETKÜ)

79005 Keava, Raplamaa.

Faks: 372 489 0680

Tel: 372 489 0681

GSM 372 510 8253

e-mail: must@estpak.ee

www.etky.ee

EESTI MAAKARJA KASVATAJATE SELTS (EK Selts)

85008 Selja tee 1a, Sauga vald, Pärnumaa.

Tel/Faks: 372 443 0035

GSM 372 502 0858

e-mail: kade@hotmail.ee

<http://www.maakari.eu>

EESTI HOBUSEKASVATAJATE SELTS (EHS)

86801 Tori, Pärnumaa.

Faks: 372 446 6066

Tel: 372 446 6995

GSM 372 5340 7095

e-mail: ehs@ehs.ee

www.ehs.ee

EESTI LAMBAKASVATAJATE SELTS (ELaS)

61406 Märja, Aretuse 2, Tartumaa.

Tel/Faks: 372 742 2579

GSM 372 5330 9406

e-mail: kontor@lammas.ee

<http://www.lammas.ee>

EESTI LINNUKASVATAJATE SELTS (ELS)

76905 Tabasalu, Harjumaa.

Tel: 372 659 6767

AÜ Kratt IV, Muraste küla, Lee tee 34

GSM 372 5647 0124

e-mail: matti.piirsalu@gmail.com

EESTI KARUSLOOMAKASVATAJATE ARETUSÜHING (EKAÜ)

62033 Vana-Kuuste 3–3, Tartumaa

GSM 372 5612 0717

e-mail: yhing@efba.ee

<http://www.efba.ee>

EESTI TÕULOOMAKASVATUSE LIIT (ETLL)

51006 Kreutzwaldi 46, Tartu.

Tel: 372 731 3455

GSM 372 527 8529

e-mail: olev.saveli@emu.ee

www.etll.ee

ISBN 978-9949-9178-2-2

9 789949 917822